

ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті зроблено спробу проаналізувати зміни в розумінні сутності феномену толерантності як ціннісно-цільового пріоритету освіти й виховання в контексті становлення суспільства постмодерніті.

Постановка проблеми. Проблема виховання толерантності підрастаючого покоління посідає особливе місце серед ціннісно-цільових пріоритетів сучасної освіти не тільки в Україні, але й у світовому масштабі, про що свідчить значна кількість досліджень у різних галузях науки, що вивчає людину й суспільство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми виховання толерантності дає можливість констатувати наявність тенденції до розуміння явища толерантності як складного утворення, вивчення якого доцільно здійснювати на перетині різних дисциплін, а саме етики, психології, політології, соціології. Бачення сутності терпимості в сучасному суспільстві варіюються, за В. Лекторським, від байдужості до існування різних поглядів і практик до критичного діалогу між представниками різних національностей, культур, цивілізацій [1: 46-54]. Враховуючи різноманітні тлумачення сутності терпимості, педагогіка у процесі теоретичного осмислення проблеми виховання толерантності звертається передусім до доробку соціальної філософії (В. Лекторський, Л. Скворцов, В. Шалін), філософії освіти (Б. Гершунський, Ю. Терещенко), психології (Г. Солдатова, О. Швачко). При філософсько-соціологічному підході толерантність розуміється як соціальне явище, що обумовлюється певними соціально-економічними й політичними відносинами, традиціями міжетнічного спілкування, рівнем політичної й гуманітарної культури суспільства, тобто толерантність є різновидом взаємодії та взаємовідносин у неоднорідному соціумі між різними сторонами (індивідами, соціальними групами), за яких сторони виявляють сприйняття і терпіння щодо різниці у поглядах, уявленнях, позиціях та діях [2: 566]. За висловленням В. Шаліна, своє предметне вираження толерантність знаходить у різних соціальних практиках, де вона виконує функцію регулятора людської життєдіяльності, виступаючи культурною нормою й моральною цінністю [3]. При психологічному підході до проблеми толерантності вивчається структура сприйняття, соціальна дистанція, упередженість та інші психологічні фактори міжособистісного та міжгрупового спілкування представників різних культурних груп. На думку Г. Солдатової, толерантність є інтегральною характеристикою індивіда, що визначає його здатність у проблемних та кризових ситуаціях активно взаємодіяти з оточуючим середовищем із метою відновлення власної нервово-психічної рівноваги, успішної адаптації, запобігання конфронтації та розвитку позитивних взаємовідносин із середовищем, з урахуванням чого головним завданням практичної діяльності психолога є формування толерантності в межах усього діапазону психологічної стійкості, починаючи від нервово-психічної й закінчуючи стійкістю до етнокультурних, соціальних, світоглядних та інших розходжень [4].

Як педагогічна категорія толерантність розглядається у контексті виховання дружби народів та культури міжнаціонального спілкування у полікультурному соціумі (З. Гасанов О. Грива, В. Заслуженюк, В. Кукушин, В. Присакар), причому виділяються різні види толерантності в залежності від її спрямованості. Наприклад, В. Присакар присвячує своє дослідження вихованню міжетнічної толерантності [5], В. Кукушин у свою чергу вважає доцільним виокремлювати міжрасову, міжнаціональну (міжетнічну), міжрелігійну (міжконфесійну) толерантність [6].

Незважаючи на значну кількість досліджень явища толерантності, недостатня увага приділяється причинам, що породжують необхідність надавати толерантності статусу ціннісно-цільових пріоритетів освіти та культури, оскільки педагогіка має орієнтуватися водночас на нагальні потреби теперішнього часу та водночас слідкувати за тенденціями світового суспільного розвитку та прогнозувати можливі суспільні кризи, які можна й необхідно заздалегідь нейтралізувати за допомогою засобів освіти й виховання. У "Декларації принципів толерантності" ЮНЕСКО надається перелік проблем суспільно-політичних відносин, пов'язаних із проявами нетерпимості, у світовому масштабі, до складу якого віднесено тероризм, ксенофобію, агресивний націоналізм, расизм, антисемітизм, маргіналізацію та дискримінацію щодо національних, етнічних, релігійних і мовних меншин тощо [7: 12]. Усі ці прояви нетерпимості мають певне підґрунтя, що ґрунтується на особливостях суспільних трансформацій у світовому масштабі, інформація та певне розуміння яких мають входити до необхідних знань вихователя, інакше, за словами Є. Ямбурга, він опиниться у скрутному становищі лікаря, що не має точного діагнозу, але самовпевнено намагається старим випробованим настоем із трав лікувати всі без винятку хвороби нового тисячоліття, не знаючи їхнього походження, симптоматики й особливостей протікання [8: 59]. Отже, метою статті є аналіз існуючих тенденцій суспільних трансформацій із позиції використання їх у теорії та практиці виховання толерантності. Реалізація цієї мети передбачає вирішення таких завдань: розглянути концепції, що описують тенденції розвитку сучасного суспільства, та з'ясувати особливості розуміння феномена толерантності в теорії постмодерного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Суспільні трансформації призводять до змін або перегляду системи цінностей, таким чином, під час визначення цілісно-цільових пріоритетів освіти необхідно розуміти, в якому суспільстві має здійснюватися освітньо-виховний процес. Українське суспільство знаходиться у стані трансформаційних змін усіх сфер життя. У цьому процесі важливу роль відіграють тенденції розвитку людства взагалі та високорозвинених країн Європи та США зокрема. Ці трансформації стосуються як сфери політики й економіки, так і соціокультурного життя, причому більшість з таких змін дослідники надають негативної оцінки. Перш за все це стосується глобалізації, яка, на думку Е. Ільюшиної, супроводжується драматичними змінами у житті людства, зокрема зміною ціннісних орієнтацій у бік споживацького та гедоністичного ставлення до життя, деградацією духовної царини, занепадом моралі, посиленням взаємного відчуження людей одне від одного та від суспільства, зростання рівня індивідуалізації [9: 96]. Ямбург Є., зі свого боку, називає стан сучасного суспільства системною кризою, ознаками якої є конфлікт глобального та етнічного, криза сцієнтистської картини світу, крах автономної моралі [8: 60]. Зважаючи на це, у вимірах глобалізації змінюється статус толерантності. Не викликає сумніву, що в період посилення глобалізаційних тенденцій світової економіки, політики та соціокультурної сфери толерантність як етичний вимір комунікації набуває особливого значення, оскільки глобалізація провокує посилення нетерпимості через

об'єктивні причини: кожний етнос, культура або цивілізація мають відстоювати права на власну унікальність, самостійність та долю світового багатства. Зіткнення цивілізацій, на думку С. Хантингтона, відбудеться неминуче, що пояснюється низкою об'єктивних причин, серед яких ситуація поглиблення розходжень між різними цивілізаціями й спільності в рамках однієї цивілізації на тлі посилення інтеграційних процесів набуває особливого значення. Хантингтон С. зауважує, що культурні особливості й розходження менш піддаються змінам, ніж економічні й політичні, внаслідок чого їх складніше подолати або привести до компромісу, тому спроби Заходу поширити свої цінності – демократію й лібералізм – як загальнолюдські, зберегти військову перевагу й затвердити свої економічні інтереси натрапляють на опір інших цивілізацій [10: 34-37]. Незважаючи на розходження, всі культури мають уявлення про толерантність, але воно варіюється в залежності від особливостей менталітету тієї чи іншої спільноти. У цьому контексті актуальною є думка О. Донченка та Ю. Романенка, які зазначають, що толерантність як цінність культури будь-якого народу відчуває вплив етноцентризму як "намагання пояснювати життя інших, виходячи з універсалій власної ментальності", що зумовлює існування певних відмінностей у розумінні явища терпимості різними культурними спільнотами. Ці відмінності полягають у "мотиваційному елементі", що спонукає бути толерантним, що є рушійною силою терпимості. У результаті порівняльного аналізу мотиваційного підґрунтя культур американізму, окциденталізму та візантivismу О. Донченко та Ю. Романенко доходять висновку про те, що у кожній культурі закладена певна "соціопсихологічна база толерантності", пов'язана з історичними умовами буття регіону. У культурі окциденталізму генезис мотивації толерантності пов'язаний зі становленням авторитету писаного права як аксіологічно-нормативної основи етосу, що створює "мотивацію дистрибутивної рівності та справедливості та надає етичний вимозі толерантності загальнолюдського сенсу". Толерантність у культурі американізму є категорією "чистої нормативності (сили) або підсвідомого навіювання з боку групи (конформізму)". Іншими словами, для європейця толерантність є умовою збереження метафізичних засад людської суб'єктивності й автономії, бути толерантним означає бути собою, в той час як для американця бути толерантним означає не відрізнятись, бути як усі. Візантизм, до якого належить українська культура, демонструє, на думку дослідників, такі мотиви толерантності: резигнація, історично детерміноване почуття страху перед винищенням, психологічна маргінальність, потреба в безпеці й захисті. Перелічені компоненти мотивації створюють особливий тип толерантності, що набуває ознак "всестерпимості" [11: 255-262]. Саме можливість надання феномену толерантності відтінків змісту різними культурами ускладнює завдання дослідників дати єдине, але повне й адекватне тлумачення явища терпимості. Тому "Декларація принципів толерантності" ЮНЕСКО вдається до досить описового пояснення терміну, зазначаючи, що толерантність – це "поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості", "не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба", "не поступка, поблажливість чи потурання", "активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини" [7]. Отже, розуміння сутності толерантності залежить від культурної традиції, але не можна не брати до уваги вплив економічного й політичного устрою суспільства.

Сучасне українське суспільство знаходиться у стані невизначеності, причиною чому є нестабільна політична ситуація та недостатній рівень розвитку економіки, в той час як філософи, соціологи й політологи констатують перехід високорозвинених держав світу до нового типу суспільного устрою – постіндустріального, постекономічного, інформаційного або постмодерного. Постіндустріальна доктрина, що підкреслює насамперед центральну роль знання й прискорюваного зрушення від виробництва матеріальних благ до виробництва інформації й послуг, не дає пояснення зрушенням у культурній сфері, що стимулює дослідників до пошуку інших підходів до аналізу та інтерпретації трансформацій суспільств [12]. Іноземцев В., звертаючи увагу на зміни ціннісно-мотиваційної сфери людини у процесі переходу до нового за показниками розвитку економіки суспільного стану, пропонує використовувати термін "постекономічне суспільство", що позначає тип соціального устрою, де господарська діяльність людини стає все більш інтенсивною й комплексною, однак не визначається більше її матеріальними інтересами, не задається традиційно економічною доцільністю [13]. Інші підходи до інтерпретації суспільних трансформацій застосовує концепція інформаційного суспільства, за якою "сучасний науково-технічний переворот у продуктивних силах суспільства і в матеріальних основах життя суспільства приведе до глобальної інформатизації та комп'ютеризації суспільного життя у національному, міжнаціональному та наднаціональному плані, викличе необхідність створення планетарних інформаційно-технологічних систем" [14: 263].

Спираючись на факти, що засвідчують певні тенденції сучасного науково-технічного прогресу, та будуючи одну з імовірних моделей майбутнього суспільства, перераховані концепції несуть у собі відбиток "технократичного оптимізму" [14: 263], але вони майже не аналізують соціокультурні та етичні передумови й підстави переходу суспільства до нового стану – постіндустріального, постекономічного або інформаційного. Концепція суспільства постмодерніті на противагу до перерахованих теорій є найбільш акцентованою на духовному світі людини та її місці у новому соціумі. Поняття "постмодернізм" у філософії, на думку М. Можейка, використовується для позначення характерного для сучасної культури типу філософствування, що змістовно та аксіологічно дистанціює себе не тільки від класичної, але й від некласичної традиції [15: 602]. На думку авторів енциклопедичного словника "Філософія політики", постмодерн взагалі – це "міждисциплінарний інтелектуальний рух, не стільки нова теоретична парадигма, скільки новий ракурс бачення, набір концептуальних підходів до соціокультурної реальності", за якою головні ознаки такого суспільства описуються через протиставлення модерному суспільству через відмову від засад, ідеалів, смислів, цінностей модернізму, а саме: від домінування раціоналізму й прогресизму як абсолютів добра, інструментальної раціональності соціальних відносин [16: 449]. Теоретики постмодерну в галузях соціальної філософії та соціології пропонують різноманітні характеристики сучасного суспільства, виходячи з позицій вичерпаності епістемології та онтології модерну. Наприклад, М. Маффесолі характеризує перехід суспільства у постмодерний стан як трансформацію "соціального" у "соціальність", причому якщо "соціальному" належать такі ознаки, як "суспільство", "прометеївська культура" та "механічна солідарність", що характеризується інструменталізмом, проективністю, раціональністю і телеологізмом, то постмодерний соціальний устрій описується в поняттях "спільнота", "діонісійська культура" та "органічна", або "оргіастична", солідарність із її зачарованістю сучасністю, імморалізмом та комунікацією [17: 613]. Зі свого боку, З. Бауман, розглядаючи постмодерніті з позицій її соціальних наслідків та впливу на особистість, пропонує розуміння сучасного соціуму як індивідуалізованого суспільства, що характеризується такими ознаками: втратою людиною контролю над більшістю значущих соціальних процесів; зростаючою у зв'язку з цим невизначеністю і прогресуючою незахищеністю особистості перед неконтрольованими

нею змінами, що викликає прагнення людини відмовитися від досягнення перспективних цілей заради одержання негайних результатів та призводить до дезінтеграції як соціального, так й індивідуального життя. Як наслідок – суспільство початку XXI століття характеризується, з одного боку, стрімким ускладненням економічних процесів, а з іншого – усе більше явною фрагментованістю людського існування. Третя найважливіша ознака життя сучасного суспільства, за З. Бауманом, полягає в радикальному перегляді всієї системи цінностей, що ще недавно представлялися практично непорушними [18].

Наведені вище погляди двох теоретиків постмодерного суспільства, звичайно, не дозволяють досягнути все розмаїття філософських та соціологічних концепцій постмодерну, але вони свідчать на користь принципової позиції плюралізму, що поєднує всі постмодерні теорії суспільства.

Концепція суспільства постмодерніті знаходить як своїх прихильників, так і критиків. Звичайно, можна приймати філософське тлумачення сучасних суспільних реалій із позицій постмодерну або заперечувати існування суспільства постмодерніті взагалі, але не можна не погодитися з думкою про те, що "відчутні соціокультурні зміни дають змогу говорити принаймні про не-модерність світу" [19: 128], тому вивчення досвіду "постнекласичного" пояснення сутності сучасних суспільних трансформацій та місця людини у новому світі не може бути зайвим для вихователів. Отже, пропонуючи передивитися погляди стосовно людського існування в сучасному світі постмодерніті, педагогам пропонується по-новому поставитися до ціннісної сфери особистості нового немодерного типу. Толерантність, що декларується як "культурна норма та соціальна необхідність" [3], або як "засіб спасіння" [20] та "найголовніше стратегічне завдання освіти в XXI столітті" [21] через призму постмодерного світобачення дещо втрачає етичне імперативне забарвлення, про що свідчить аналіз стану етики в постмодерній філософії М. Можейка. На його думку, в контексті радикальної відмови постмодерна від ригористичних за своєю природою "метанарацій" постмодерна культура характеризується як плюралістичний й ацентричний простір, у якому немає ніякої можливості визначити аксіологічні або інші пріоритети. Більш того, у контексті постмодерну етика, яка за своєю природою є не просто аксіологічною, але й "доктринально-нормативною", втрачає можливість бути конституційованою в умовах мозаїчної організації культурного цілого, що отримує принциповий статус поза межами оцінювання і практичну реалізацію співіснування різних, навіть альтернативних і взаємовиключних поведінкових стратегій. Усі рівні системної організації етики як теоретичної дисципліни базуються на принципі бінарності, що знаходить відображення у парних категоріях: добро – зло, чеснота – порок тощо та в альтернативних моральних принципах: аскетизм – гедонізм, егоїзм – колективізм, альтруїзм – утилітаризм, у той час як культурна ситуація постмодерну характеризується програмною відмовою від самої ідеї бінарних опозицій, у силу чого в ментальному просторі постмодерна про дихотомію добра й зла не йдеться [22: 998-999]. Таким чином, втрачаючи статус імперативної етичної категорії, толерантність із позицій філософії постмодерну дещо знецінюється як загальнолюдська цінність, перетворюючись до байдужо-терпимого ставлення до всього інакшого. Зважаючи на це, автори монографії "Етос і мораль у сучасному світі" зазначають, що постмодерн розширює межі толерантності, насамперед, у культурно-ціннісній та ідейній галузі, а також у загальному сприйнятті суб'єктивних планів існування людини, завдяки чому ставить людину у принципово нове відношення до культурно-ціннісного різноманіття світу [19: 139]. Новий статус постмодерної толерантності пояснюється ними метафоричною постаттю туриста, що приходить на зміну модерному образу прочанина – пілігрима: "якщо прочанин у своїх мандрах має певну єдину ціль, що надає рухові до неї осмисленої цілісності й водночас пригашує інтенсивність побічних, принагідно здобутих вражень, то для туриста рівнозначний, по суті, інтерес становить кожний елемент з тієї множини вражень, які він сподівається здобути під час подорожі", але водночас кожне враження лише "поверхово заторкує споглядача, загострюючи його відчуття внутрішньої незворушності й комфортабельної дистанції від предметів розгляду". Таким чином, "які б святині не поставали перед ним, він сприйматиме їх з однаковою толерантністю, але й з однаковим відчуженням від їхнього внутрішнього змісту" [19: 139]. Таке розуміння толерантності відкриває дійсно широкі можливості для створення суспільства, що толерантно ставиться до всього іншого. Але, на думку авторів монографії "Етос і мораль у сучасному світі", незважаючи на те, що ситуацію постмодерну загалом можна розглядати як взірцеве втілення моделі толерантності, не можна переоцінювати ідилічну на перший погляд картину, оскільки "постмодерне розуміння толерантності приховує певні ризики втрати чогось більш важливого". Постмодерна толерантність "ґрунтується на засадах пермісивізму й зумовлює визнання іншості Іншого його "адіафоризацією", тобто моральною байдужістю, максимальним дистанціюванням від безпосередності його актуальних життєвих смислів" [19: 140]. Продовжуючи міркування про негативні риси постмодерніті, неможливо не звернутися до думки Ф. Уєбстера, який зауважує, що у такому суспільстві одержали поширення гедоністичні настрої, егоцентризм, вірніше було б сказати не "децентризм", "несфокусованість", і скептичне ставлення до будь-яких проголошуваних істин, висміювання, ворожість до "експертів", захоплення всіма модними новинками, незвичайними відчуттями, схильність до іронії, стилізація і поверховості [23: 355]. Таким чином, враховуючи вищевикладене, можна зробити припущення, що постмодерну модель толерантності може бути використано організаціями, пов'язаними із запитом споживачької психології, конформізму, гедоністичним уподобанням сучасної людини. Тому, говорячи про терпимість у суспільстві постмодерніті, необхідно з'ясувати проблему меж толерантного ставлення, оскільки принциповий постмодерний плюралізм існуючих у сучасному світі систем цінностей відкриває можливості до виправдання будь-якого насильства та нетолерантності. Якщо припустити рівноправність різноманітних цінностей, що існують як у різних культурах, так й у свідомості окремих особистостей, тоді проблема боротьби з проявами нетерпимості на всіх рівнях втрачає сенс, оскільки "зневага до цінностей загальнолюдських зовсім не означає відсутності в терориста власної, партикулярно-специфічної системи цінностей, і до того ж надзвичайно виразної та повновладної", яка, що важливо, вимагає толерантного ставлення на засадах плюралізму [19: 135].

Українське суспільство за всіма ознаками ще не можна вважати постмодерним, оскільки, як зазначає К. Корсак, західноєвропейський постмодернізм "є породженням певної стадії розвитку однієї з світових культур, яка в багатьох аспектах не збігається з нашою українською" [24: 18], але відкритість України світу на шляху до європейської та світової інтеграції дає можливість відчувати тенденції розвитку світової спільноти, що несе як позитивні зрушення, так і ризики втратити щось більш важливе – національну самобутність. Стосовно проблеми виховання толерантності підрастаючого покоління, особливого значення набуває освіта, що має не тільки задекларувати ціннісно-цільовий пріоритет виховання толерантності, але і якнайшвидше почати його практичну реалізацію з урахуванням стану розвитку сучасного суспільства.

Наведене вище дозволяє зробити *висновки*.

Толерантність як ціннісно-цільовий пріоритет освіти й виховання не тільки не втрачає актуальності в контексті суспільних трансформацій, якими охоплено світове співтовариство, але й набуває особливого значення як один із дієвих засобів забезпечення мирного співіснування та співробітництва представників різних етносів, конфесій, культур і цивілізацій в умовах прискорення процесів глобалізації та локалізації. Українське суспільство відчуває вплив тенденцій соціокультурного розвитку розвинених країн Європи та США, що описуються за допомогою понять "постіндустріальне", "постекономічне", "інформаційне", "постмодерне" суспільство. Стосовно проблеми виховання толерантності найбільший інтерес представляє концепція постмодерніти, оскільки вона акцентує увагу на місці людини та її духовному житті в постмодерному світі. Наголошуючи на принциповій плюральності людського буття, філософсько-соціологічні теорії постмодерніти, таким чином, змінюють розуміння толерантності, яка втрачає етико-імперативний статус, набуваючи ознак моральної байдужості. Освіта й виховання мають враховувати тенденції суспільного розвитку з метою вживання необхідних заходів щодо нейтралізації їхнього негативного впливу.

Стаття не вичерпує вивчення всіх аспектів, пов'язаних із проблемою дослідження, та відкриває можливості подальших пошуків у напрямі розробки та апробації технології виховання толерантності, психолого-педагогічної підготовки вчителя до виховання толерантності в умовах суспільних трансформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лекторський В.А. О толерантности, плюрализме и критицизме // Вопросы философии. – 1997. – № 11. – С. 46-54.
2. Толерантність // Філософія політики: Короткий енциклопедичний словник / Авт.-упоряд.: Андрущенко В.П. та ін. – К.: Знання України, 2002. – С. 566.
3. Шалин В.В. Толерантность (культурная норма и политическая необходимость). – Ростов-на-Дону: Сов. Кубань, 2000. – 255 с.
4. Солдатова Г.У., Шайгерова Л.А., Шарова О.Д. Тренинг "Учимся толерантности" // На пути к толерантному сознанию / Отв. Ред. А.Г. Асмолов. – М.: Смысл, 2000. – С. 177-239.
5. Присакар В.В. Виховання міжетнічної толерантності у структурі морально-духовного розвитку особистості школяра // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. праць. – Київ – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. – Вип. 6. – Кн. 1. – С. 138-145.
6. Кукушин В.С. Терия и методика воспитания. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. – С. 138.
7. Декларація принципів толерантності // Віче. – 2002. – № 11. – С. 12-13.
8. Ямбург Е. Религия, образование, культура: необходимость диалога // Директор школы. Україна. – 2006. – № 5. – С. 58-70.
9. Льюшина Е. Глобалізація і постмодерне суспільство // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – № 4. – С. 79-98.
10. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? // Полис. – 1994. – № 1. – С. 33-48.
11. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення): Монографія. – К.: Либідь, 2001. – С. 255-266.
12. Постіндустріального суспільства теорія // Філософія політики: Короткий енциклопедичний словник / Авт.-упоряд.: Андрущенко В.П. та ін. – К.: Знання України, 2002. – С. 426.
13. Иноземцев В.Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы: Учеб. пособие для студентов вузов. – М.: Логос, 2000. – 304 с.
14. Інформаційного суспільства теорія // Філософія політики: Короткий енциклопедичний словник / Авт.-упоряд.: Андрущенко В.П. та ін. – К.: Знання України, 2002. – С. 263.
15. Можейко М.А. Постмодернизм // Постмодернизм. Энциклопедия. – Минск: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – С. 602-605.
16. Постмодерністська соціальна теорія // Філософія політики: Короткий енциклопедичний словник / Авт.-упоряд.: Андрущенко В.П. та ін. – К.: Знання України, 2002. – С. 449.
17. Кацук Н. Постмодернистская социология // Постмодернизм. Энциклопедия. – Минск: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – С. 610-613.
18. Бауман З. Индивидуализированное общество / Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2002. – 390 с.
19. Етос і мораль у сучасному світі / Т. Г. Аболіна, А.М. Єрмоленко, О.О. Кисельова та ін. – К.: Вид-во ПАРАПАН, 2004. – С. 117-169.
20. Скворцов Л.В. Толерантность: иллюзия или средство спасения? // Октябрь. – 1997. – № 3. – С. 138-155.
21. Гершунский Б.С. Толерантность в системе ценностно-целевых приоритетов образования // Педагогика. – 2002. – № 7. – С. 3-12.
22. Можейко М.А. Этика // Постмодернизм. Энциклопедия. – Минск: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – С. 995-999.
23. Уэбстер Ф. Информация, постмодернизм и постсовременность // Теории информационного общества / Пер. с англ. – М.: Аспект-Пресс, 2004. – С. 310-359.
24. Корсак К. Постмодернизм в Україні – надія чи загроза? // Шлях освіти. – 2004. – № 4. – С. 16-19.

Матеріал надійшов до редакції 17.09.2007 р.

Колкунова В.В. Воспитание толерантности в контексте общественных трансформаций.

В статье осуществлена попытка проанализировать изменения в понимании сущности феномена толерантности как ценностно-целевого приоритета образования и воспитания в контексте становления общества постмодернити.

Kolkunova V.V. Educating Tolerance in the Context of Public Transformations.

The article makes an attempt to analyse the changes in understanding the essence of tolerance phenomenon as the education and upbringing value priority in the context of postmodernity society formation.